

ΘΕΜΑΤΑ ΑΝΕΞΑΡΤΗΣΙΑΣ ΤΗΣ ΔΙΚΑΙΟΣΥΝΗΣ

I

1. Ἡ ἀνεξαρτησία τῆς δικαιοσύνης εἶναι τὰ τελευταῖα χρόνια ἀντικείμενο ἰδιαιτέρας ἐρεύνης, τόσο μὲ ἐμφανίσεις ἐπιστημονικῶν μελετῶν¹, ὅσο καὶ μὲ ἐκδηλώσεις ἐπιστημονικοῦ διαλόγου ποῦ ἐγκαινιάσθηκε μὲ ἀξιέπαινη πρωτοβουλία τῆς Ἑταιρείας Δικαστικῶν Μελετῶν² καὶ τῆς Ἑταιρείας Νομικῶν Βορείου Ἑλλάδος³. Ἡ προσπάθεια δὲ αὐτὴ κατέστησε περισσότερο προσιτὰ καὶ μαθητὰ πλεῖστα ὅσα θέματα τῆς λεπτῆς αὐτῆς ὄψεως τῆς δικαστικῆς λειτουργίας, ἐνῶ πολλὰ ἄλλα παρέμειναν ἀπρόσιτα καὶ ἀμάθητα, λόγῳ τῆς συναρτήσεως αὐτῶν μὲ τὸν πέπλο τῆς μυστικότητος τῆς διασκέψεως καὶ τῆς ἐκεῖ ἐπιτελουμένης μυσταγωγίας.

2. Συνυφασμένη καὶ ἡ ἀνεξαρτησία τῆς δικαιοσύνης μὲ ὅλες τὶς φάσεις τῆς ἱστορίας τοῦ Ἑθνους ἀπὸ τῆς ἀνεξαρτησίας καὶ μετέπειτα, ἦταν ἐπόμενο νὰ πραγματοποιηθῆ καὶ αὐτὴ σταδιακά, μαζὶ μὲ τὶς ἀντίστοιχες τραυματικὲς διακυμάνσεις, ἀντανακλαστικὲς τῶν διχαστικῶν, δυστυχῶς, μεταπτώσεων τοῦ πολιτικοῦ τῆς πατρίδος μας βίου. Καὶ ἐνῶ, ὑπὸ δημοκρατικὸ πλέον καθεστῶς, ἡ διαφύλαξη τῆς ἀνεξαρτησίας τῆς δικαιοσύνης, καὶ κατ' ἀκρίβεια τῶν δικαστῶν, θὰ ἔπρεπε νὰ εἶναι καθολικὸ χρέος μὲ ἀναβλύζουσα πηγὴ τὰς διατάξεις τοῦ Συντάγματος, ἐν τούτοις

1. Ἐνδεικτικά: I. Τ ζ ε β ε λ ε κ ά κ η, «Ἡ θεσμικὴ διασφάλιση τῆς ἀμεροληψίας τοῦ δικαστῆ» ΝοΒ, 46 (1998), σ. 745 ἐπ., Δ. Μανιῶ τ η, «Ἡ συμβολὴ τῶν συστημάτων διορισμοῦ καὶ ἐλέγχου τῶν δικαστικῶν λειτουργῶν στὴν κατοχύρωση τῆς δικαστικῆς ἀνεξαρτησίας» (Ἐκδ. Α.Ν. Σάκκουλα, Ἀθήνα, 1989), ὅπου καὶ ἡ σχετικὴ βιβλιογραφία.

2. Ἡ Ἑταιρεία Δικαστικῶν Μελετῶν πραγματοποίησε δημοσίᾳ συζήτηση γιὰ τὴν «Ἀνεξαρτησία τῆς Δικαιοσύνης» στὴν Αἴθουσα τοῦ Δικηγορικοῦ Συλλόγου Ἀθηνῶν στίς 5 καὶ 6 Φεβρουαρίου 1986, μὲ τὶς ἀκόλουθες ἀξιόλογες Εἰσηγήσεις: α) Α. Μπακοπούλου, «Ἡ ἀνεξαρτησία τῆς δικαστικῆς λειτουργίας». β) Ν. Κλαμαρῆ, «Ἡ ἀνεξαρτησία τῆς δικαιοδοτικῆς λειτουργίας ἔναντι ἐπεμβάσεων τῆς ἐκτελεστικῆς καὶ τῆς νομοθετικῆς λειτουργίας». γ) Ε. Κροστῆλα κ η, «Ἡ δικαστικὴ ἐξουσία, ἡ ἀνεξαρτησία τῆς καὶ ἡ κοινὴ γνώμη». Τόσον οἱ εἰσηγήσεις ὅσον καὶ οἱ παρεμβάσεις ἐδημοσιεύθησαν στὴν Ἑλληνικὴ Δικαιοσύνη 1986 σ. 9 ἐπ. Ἐπίσης δὲ καὶ σὲ αὐτοτελῆ τόμο χωρὶς ὅμως τὶς παρεμβάσεις, καὶ τίτλο: «Συμβολὲς (Ὁργάνωση καὶ λειτουργία τῆς Δικαιοσύνης)» (Ἐκδ. Α.Ν. Σάκκουλα, Ἀθήνα 1997).

3. Ἡ Ἑταιρεία Νομικῶν Βορείου Ἑλλάδος ἐγκαινίασε τὴν ὥραία ἐπιστημονικὴ τῆς προσπάθεια μὲ τὴν πρώτη δημοσίᾳ ἐκδήλωση τῆς 23.11.1987 καὶ θέμα: «Προβλήματα ἀνεξαρτησίας τῆς Δικαιοσύνης» μὲ τὶς σημαντικὲς εἰσηγήσεις τῶν α) Β. Σκορῆ, «Ἐγγυήσεις καὶ παραμορφώσεις τῆς λειτουργικῆς ἀνεξαρτησίας τῶν δικαστῶν». β) Σ. Δέδε, «Κίνδυνοι ποῦ ἀπειλοῦν τὴν προσωπικὴ ἀνεξαρτησία τοῦ δικαστικοῦ λειτουργοῦ», καὶ γ) I. Μανωλεδάκη, «Σκέψεις γιὰ τὴν ἀνεξαρτησία τῆς Δικαιοσύνης» (Ἐκδ. Σάκκουλα, Θεσσαλονίκη 1988).

βάλλεται κι αυτή ποικιλοτρόπως από άπειραρίθμους κοινωνικούς φορείς ποικίλων αποχρώσεων και συμφερόντων, με μια άκρατη και επιπόλαιη κριτική διάθεση απόρροια μιᾶς καταστροφικῆς επικρατήσεως ιδεῶν και πράξεων μέσα σὲ ἕνα εὐρύτερο πλαίσιο πνευματικῆς συγχύσεως.

3. Τὸ πρῶτο θέμα τοῦ διεξαχθέντος διαλόγου ἦταν ἡ προσωπική και λειτουργική ανεξαρτησία τῶν δικαστῶν, με βάση τις σαφεῖς διατάξεις τοῦ Συντάγματος με τις ὁποῖες διασφαλίζεται, ἀφ' ἑνὸς ἡ ἀποτροπή ὁποιασδήποτε παρεμβάσεως τῆς νομοθετικῆς ἢ ἐκτελεστικῆς λειτουργίας κατὰ τὴν ἀπονομή τῆς δικαιοσύνης — ἀφοῦ κατὰ τὸ Σύνταγμα ἡ «δικαιοσύνη ἀπονέμεται ἀπὸ δικαστήρια συγκροτούμενα ἀπὸ τακτικούς δικαστές, πού ἀπολαμβάνουν λειτουργική και προσωπική ανεξαρτησία» και «κατὰ τὴν ἄσκηση τῶν καθηκόντων τους ὑπόκεινται μόνο στὸ Σύνταγμα και στοὺς νόμους και σὲ καμία περίπτωση δὲν ὑποχρεοῦνται νὰ συμμορφώνονται με διατάξεις πού ἔχουν τεθεῖ κατὰ κατάλυση τοῦ Συντάγματος» (87 § 1 και 2, 93 § 4 Συντ.) — και ἀφ' ἑτέρου ἡ ἐντὸς αὐτῆς τῆς δικαιοδοτικῆς λειτουργίας διασφάλιση τῆς δικαστικῆς κρίσεως ἀπὸ κάθε ἐξωτερική ἢ ἐσωτερική ἐπιρροή, ἀφοῦ ἡ ἐκδιδομένη ἀπόφαση — πού πρέπει «νὰ εἶναι εἰδικὰ και ἐμπεριστατωμένα αἰτιολογημένη» (93 § 3 Συντ.) — στηρίζεται μόνον στὸν νόμο και στὴν ἐλεύθερη, κατὰ κανόνα, ἐκτίμηση τῶν ἀποδείξεων, με μόνη ἐξάιρεση τὴν ἐνδοδιαδικαστική δέσμευση τοῦ δικαστηρίου ἐπὶ τῇ βάσει τῆς ἀρχῆς τῆς ἱεραρχίας.

4. Ἄλλ' ὡς πρὸς τὸ ζήτημα, ἐὰν διασφαλίζεται πράγματι ἡ προσωπική ανεξαρτησία τῶν δικαστῶν, διατυπώθηκαν βασικὲς ἀντιρρήσεις, πού ἀναφέρονται στὴν διάταξη τοῦ Συντάγματος με τὴν ὁποία ἀνατίθεται ἡ προαγωγή τῶν Προέδρων και Ἀντιπροέδρων τῶν Ἀνωτάτων Δικαστηρίων και τοῦ Εἰσαγγελέως τοῦ Ἀρείου Πάγου στὸ Ὑπουργικὸ Συμβούλιο (90 § 5 Συντ.). Καὶ ὁ λόγος εἶναι, ὅτι ἀφήνει ἐκθετη τὴν δικαιοσύνη σὲ πιέσεις και ἐπεμβάσεις τῆς ἐκτελεστικῆς ἐξουσίας, εἴτε πραγματικὲς εἴτε ὑποθετικὲς, ὥστε νὰ κλονίζεται τὸ κύρος και ἡ ανεξαρτησία τῶν δικαστῶν⁴. Ἀποτελεῖ δὲ κοινὸ πλέον τόπο ἡ ἀνάγκη τροποποιήσεως τῆς συνταγματικῆς αὐτῆς διατάξεως με τὴν ὀρθότερη, κατὰ τὴν γνώμη μου, πρόταση τῆς Ὁλ. τοῦ Ἀρείου Πάγου, ὅπως ἐπιλέγεται εἰς ἕκ τῶν τριῶν προτεινομένων Ἀντιπροέδρων με μυστική ψηφοφορία τῆς Ὀλομελείας. Ἐπισημαίνω ὅμως ὅτι ὁποιαδήποτε λύσις και ἐὰν δοθῇ, δὲν θὰ παύσουν οἱ διάφοροι ἐπώνυμοι και ἀνώνυμοι νὰ προβαίνουν σὲ μιὰ ἀβάσιμη κριτική για τὴν ἰκανότητα τῶν ἐπιλεγέντων και τοῦ τελικῶς ἐπιλεγέντος.

4. Α. Μπακόπουλος, «Ἡ ανεξαρτησία τῆς δικαστικῆς λειτουργίας» (ἀνωτ. ὑποσ. 2) σ. 9 ἐπ., 11 ἐπ. Ν. Κλαμαρῆς, «Ἡ ανεξαρτησία τῆς δικαιοδοτικῆς λειτουργίας ἐναντι ἐπεμβάσεων τῆς ἐκτελεστικῆς και τῆς νομοθετικῆς λειτουργίας» (ἀνωτ. ὑποσ. 2), σ. 19 ἐπ., 21 ἐπ.

5 α. Τὸ δεύτερο θέμα ἀφοροῦσε ἀφ' ἑνὸς τὸν θεσμό τῶν προϋσταμένων τῶν δικαστηρίων τῆς οὐσίας, καὶ ἀφ' ἑτέρου τὴν μισθοδοσία τῶν δικαστῶν. Καὶ ναὶ μὲν ἡ ἐπιλογή τῶν προϋσταμένων ἐγένετο μετὰ ἀπὸ ἀπόφαση τοῦ Ἀνωτάτου Δικαστικοῦ Συμβουλίου — μὲ σοβορὰ ἐπιχειρήματα γιὰ τὴν διατήρηση αὐτοῦ τοῦ τρόπου ἐπιλογῆς — ἐν τούτοις κατεκρίνετο ἡ μεθόδευση αὐτῆ μετὰ τὴν αἰτιολογία, ὅτι κάθε κυβέρνησις ἐπέδωκε, διὰ τοῦ Ἀνωτάτου Δικαστικοῦ Συμβουλίου, νὰ ἐπιλέγονται πρόσωπα προσκείμενα στὴν δικὴ τῆς ἰδεολογία καὶ νὰ δημιουργοῦνται ἔτσι σχόλια καὶ εἰκασίες ὡς πρὸς τὸν τρόπο τῆς ἐπιλογῆς καὶ κατ' ἐπέκτασιν ὡς πρὸς τὴν ἀνέλεγκτη ἄσκηση τῆς ἀνατιθεμένης σ' αὐτοὺς διοικητικῆς ἀρμοδιότητος⁵. Τελικὰ τὸ αἴτημα αὐτὸ ἐγένετο δεκτό. Καὶ μὲ τὴν καθιερωθεῖσα νέα ρύθμιση — τῆς τριμελοῦς δηλαδὴ συνθέσεως τῶν συμβουλίων διοικήσεως πού ἐκλέγονται ἔπειτα ἀπὸ μυστικὴ ψήφοφορία ἀπὸ τὶς ὀλομέλειες τῶν Πρωτοδικείων καὶ Ἐφετείων — δημιουργήθηκε εὐνοϊκώτερο μᾶλλον κλίμα ὡς πρὸς τὴν λειτουργία τῆς διοικήσεως, σὲ συνάρτησιν καὶ πρὸς τὸν καθιερωθέντα ἐπιτυχῆ ἐπίσης τρόπο τῆς συνθέσεως τῶν ποινικῶν τμημάτων. Ἐπαινετὴ ἐξ ἄλλου καὶ ἡ καθιερωθεῖσα νέα μισθοδοσία τῶν δικαστῶν πού διετηρεῖτο σὲ ἐξοργιστικὰ ἀπαράδεκτα ἐπίπεδα, κατὰ παράβαση ρητῆς συνταγματικῆς διατάξεως (88 § 2 Συντ.).

β. Δὲν δύναται ὅμως νὰ θεωρηθῆ πειστικὴ ἡ διατυπωθεῖσα ἐπίκρισις ὡς πρὸς τὴν ἰσχύουσα διάταξιν περὶ τοῦ μεταθετοῦ τῶν δικαστῶν μετὰ πενταετῆ ὑπηρεσία στὴν ἴδια πόλιν, ἀλλ' οὔτε καὶ ἡ γνώμη πού ὑποστηρίζει τὸ ἀμετάθετο αὐτῶν⁶. Διότι οἱ ἐπισημαινόμενες σὲ ἄλλα κράτη ρυθμίσεις δὲν ἐναρμονίζονται μὲ τὴν δικὴ μας παράδοσιν πού συναρτᾷ τὸ μεταθετὸ μὲ τὴν εὐρυθμότερη ἀπονομὴ τῆς δικαιοσύνης, ἐνῶ ἐξ ἄλλου ἡ περὶ τοῦ ἀμεταθέτου ἐπιχειρηματολογία δὲν δύναται ἐρμηνευτικῶς νὰ θεμελιωθῆ στὴν ἀξιολογικὴ ἱεράρχησιν τῶν συνταγματικῶν κανόνων τῶν ὁποίων γίνεται ἐπίκλησις.

6. Τὸ τρίτο θέμα ἦταν: τὸ λεπτὸ ζήτημα τῆς λεγομένης «διασταυρώσεως» τῆς νομοθετικῆς καὶ ἐκτελεστικῆς λειτουργίας πρὸς τὴν δικαστικὴν.

α. Τονίζεται ὅτι: «Ἡ νομοθετικὴ λειτουργία, ἔχει γίνεσθαι οὐσιαστικὰ ἐκτελεστικὴ τῆς ἐκτελεστικῆς λειτουργίας, ἀφοῦ ἡ Κυβέρνησις πού στηρίζεται στὴν πλειο-

5. Βλ. τὶς κριτικὰς παρατηρήσεις ὑπ' ἀριθμ. 1|1988 Ὀλομ. Ἐφετείου Πειραιῶς (σὲ Συμβούλιον) καὶ ὑπ' ἀριθμ. 1|1988 Διοικητικοῦ Ἐφετείου Ἀθηνῶν (σὲ Ὀλομέλεια καὶ Συμβούλιον) εἰς Π. Κ ω σ τ ἄ κ ο υ, Νομοθετικὴ Θεωρία - Νομοθετικὴ Πρακτικὴ καὶ ὁ νέος Κώδικας Ὁργανισμοῦ τῶν Δικαστηρίων (Ἄντ. Σάκκουλα, Ἀθῆναι 1988), σ. 39-40 καὶ 43. Ἐπίσης Πρακτικὸ ὑπ' ἀριθμ. 5 Συνελεύσεως Ἐταιρείας Δικαστικῶν Μελετῶν, ΝοΒ 1985, σ. 914 ἐπ.

6. Κ. Μ π έ ς, «Ὁ ἰσόβιος νόμιμος δικαστὴς καὶ ἡ κοινὴ γνώμη» σὲ τιμ. τόμον Γ. Ρ ἄ μ μ ο υ, ΙΙ (1979), σ. 914 ἐπ.

ψηφία τῶν βουλευτῶν ἔχει οὐσιαστικά ὑποτεταγμένη τὴν νομοθετικὴν λειτουργίαν κατὰ τρόπον, ὥστε ἡ δικαιοσύνη νὰ ἀποτελῇ τὴν τελικὴν ἐγγύτησιν τῆς ἐλευθερίας⁷). Ἐπίσης δ' ὅτι: «Δὲν μπορεῖ νὰ ὑπάρξῃ ἐλευθερία, ἐὰν ἡ δικαστικὴ λειτουργία δὲν εἶναι χωρισμένη ἀπὸ τὴν νομοθετικὴν καὶ τὴν ἐκτελεστικὴν, γιατί μιὰ ἐκτελεστικὴ λειτουργία παντοδύναμη καθίσταται καταθλιπτικὴ σὲ βάρους τῶν πολιτῶν»⁸. Γίνεται ἐξ ἄλλου ἐπίκληση καὶ τῆς ὀξυθυμῆς σκέψεως τοῦ Γεωργίου Παλαῆ, ποὺ ἀπ' αὐτὴ τὴ θέσιν ἐξέφρασε. «Κοινὴ εἶναι, ἔλεγε, ἡ πεποίθησις, ὅτι ἀπὸ ἱκανῶν ἐτῶν — καὶ δὲν ὀμιλοῦμεν μόνον περὶ τῶν ἀνωμάλων καὶ θεστώτων — ἡ νομοθετικὴ ἐξουσία, ἀκόμη καὶ ὑπὸ τὸν κοινοβουλευτικὸν βίον, εἶχε καὶ ἔχει ἐκτραπῆ τῶν ἐκ τοῦ πνεύματος καὶ τοῦ γράμματος τοῦ πολιτεύματος διαγραφομένων ὁρίων»⁹. Καὶ μὲ ἀφετηρία αὐτὸν τὸν κύκλον ἰδεῶν, χωρεῖ ἡ ὀρθὴ ἐπίκρισις γιὰ ἀνεπίτρεπτες ἐπεμβάσεις τῆς νομοθετικῆς ἐξουσίας τόσο στὸ χῶρον τοῦ οὐσιαστικοῦ καὶ δικονομικοῦ δικαίου ὅσο καὶ σ' αὐτὸ τῆς διοικήσεως τῆς δικαιοσύνης ὅπως λ.χ. ὅταν ἐπιδιώκεται ἡ ἀναδρομικὴ ρύθμισις συγκεκριμένων περιπτώσεων κατὰ τρόπον, ὥστε ὅχι μόνον νὰ καταργοῦνται ἐκκρεμεῖς δίκαιες καὶ ταυτοχρόνως νὰ χαρακτηρίζωνται ὡς ἀποσβεσθεῖσαι οἱ ἐν ἐπιδιίῃ ἀπαιτήσεις, ἀλλὰ καὶ νὰ ἀνατρέπωνται τελεσίδικαι ἀποφάσεις μὲ τὴν σαθερὴν αἰτιολογίαν, ὅτι τὰ ἐνοχικὰ δικαιώματα δὲν προστατεύονται μὲ ρητὴν διάταξιν τοῦ Συντάγματος¹⁰. Ἐφθασε μάλιστα τὴν τελευταίαν δεκαετίαν ἡ νομοθετικὴ ἐξουσία νὰ καθιερώσῃ ρυθμίσεις ἐκδήλως ἀντίθετες ὅχι μόνον πρὸς τὸ Σύνταγμα ἀλλὰ καὶ πρὸς τὶς θεμελιώδεις διατάξεις τῆς Συμβάσεως τῆς Ρώμης (Γιὰ τὴν «προστασίαν τῶν δικαιωμάτων τοῦ ἀνθρώπου καὶ τῶν θεμελιωδῶν ἐλευθεριῶν»). Χαρακτηριστικὴ ἡ ἐπίμεμπτη ρύθμισις μὲ τὴν ὁποία ἀξιώσεις γιὰ ἀποκατάστασιν περιουσιακῆς ζημίας ἢ γιὰ ἱκανοποίησιν ἠθικῆς βλάβης — ποὺ προέκυψαν ἀπὸ ποινικὰ ἀδικήματα διαπραχθέντα διὰ τοῦ τύπου ἢ διὰ ραδιοτηλεοπτικῶν μέσων — ἔλαβαν τὸ χροῖσμα τῆς ἀποσβέσεως (ἄρθρ. 45 § 3 ν. 2172/1993). Ἡ Ὀλομέλεια ὅμως τοῦ Ἀρείου Πάγου σὲ πρόσφατη ἀλλὰ καὶ βασικὴ ἀπόφασί της — σύστοιχη πρὸς τὴν νομολογίαν τοῦ Δικαστηρίου τῶν Δικαιωμάτων τοῦ Ἀνθρώπου — ἐδέχθη τὴν συνταγματικὴν προστασίαν καὶ τῶν ἐνοχικῶν δικαιωμάτων, καὶ μὲ αὐτὴ τὴν ἐρμη-

7. Α. Μπακόπουλος (ἀνωτ. ὑποσ. 2), σ. 10-11.

8. Ε. Γιαννόπουλος, ὡς Πρόεδρος τότε τοῦ Δικ. Συλλ. Ἀθηνῶν εἰς τὴν μελέτην του, «Οἱ ἐγγυήσεις τῆς δικαστικῆς ἀνεξαρτησίας», ΝοΒ 27 (1979), σ. 1047.

9. Γ. Παλαῆς, «Ἡ στάσις τῆς δικαστικῆς ἐξουσίας παρ' ἡμῖν ἔναντι τῆς νομοθετικῆς», ὀέμ. ΝΖ, σ. 33-34.

10. Μπακόπουλος (ἀνωτ. ὑποσ. 2), σ. 14.

νεία ἔθεσε ὀριστικὸ πλεόν φραγμὸ στὴν ἔως τῶρα ἀντίθετη καὶ ποικιλόμορφη νομοθετικὴ τακτικὴ¹¹.

β. Ὡς πρὸς τὴν ἐπέμβαση ἐξ ἄλλου τῆς ἐκτελεστικῆς ἐξουσίας στὴν δικαστικὴ, σημαντικὴ εἶναι καὶ ἡ διατυπωθεῖσα ἐπίκριση κατὰ τὴν ὁποία: «Στὴν πατρίδα μας, δυστυχῶς, ἡ ἐκτελεστικὴ ἐξουσία δὲν μπορεῖ νὰ σεμνύνεται γιὰ κοσμία διαγωγὴ. Ἄν καὶ ἰσότιμη, κατὰ τὸ Σύνταγμα, μὲ τὴν δικαστικὴ ἐξουσία, μὲ ἐκδηλῆ δυσφορία δέχεται πάντοτε στὴν πράξῃ τὸν ἔλεγχο τῆς Δικαιοσύνης, τὴν ὁποία ἐνίοτε ἐκλαμβάνει ἢ μεταχειρίζεται ὡς θεραπαινίδα τῶν ἐπιδιώξεων της... καταγγέλλει ὅμως αὐτὴν ὡς Κράτος Δικαστῶν, ὅταν αἱ δικαστικὲς ἀποφάσεις δὲν συμφωνοῦν μὲ τὶς ἐπιθυμίες της, καὶ δὲν διστάζει νὰ ὑποστηρίξῃ, ὅτι δικαστήριον εἶναι μόνον ὁ δῆθεν κυρίαρχος λαός»¹². Καὶ εἶναι, δυστυχῶς, ὀρθὴ αὐτὴ ἡ διαπίστωση. Διότι δι' ἐπισήμων δηλώσεων ἄλλοτε μὲν ἐπιδιώκεται ὁ ἐπηρεασμὸς τῆς ἀναμενομένης δικαστικῆς κρίσεως, καὶ ἄλλοτε ἐπικρίνεται ἡ ἐκδοθεῖσα ἀπόφαση ὄχι βεβαίως μὲ τὰ ἐνδεδειγμένα ἐπιστημονικὰ κριτήρια, ἀλλὰ μὲ ἀστάθμητα τοιαῦτα ποικίλων ἀποχρώσεων, ἐντελῶς δὲ ἄσχετα μὲ τὴν ἐννοιολογικὴ δομὴ τῆς ἀποφάσεως καὶ τὰ ὑπ' ὄψιν τοῦ δικαστηρίου τεθέντα καὶ ἐκτιμηθέντα ἀποδεικτικὰ στοιχεῖα. Εἶναι δὲ ἐπίκαιρη ἢ ἄλλοτε διατυπωθεῖσα παρατήρηση κατὰ τὴν συζήτηση τῶν περὶ Δικαιοσύνης ἄρθρων

11. Διαφορὰ πού ἀφοροῦσε ἐπιδίκαση ἀποζημιώσεως συνεπείᾳ ποινικοῦ ἀδικήματος τελεσθέντος διὰ τοῦ τύπου ἤχθη καὶ ἐνώπιον τῆς Ὀλ. τοῦ Ἀρείου Πάγου, ἀλλὰ ἡ συζήτηση ματαιώθηκε· διότι συνεμορφώθησαν οἱ ἐναγόμενοι πρὸς τὴν καταψηφιστικὴ ἀπόφαση τοῦ Ἐφετείου, ἔπειτα ἀπὸ τὴν δυσμενῆ γι' αὐτοὺς Εἰσήγησι τοῦ Ἀρεοπαγίτη Δ. Κ ο ν δ Ὑ λ η πού περιείχε ἐμπεριστατωμένη ἀνάλυση τῆς ἀντιθέσεως τῆς διατάξεως τοῦ ἀρθροῦ 45 § 1α καὶ 3 τοῦ ν. 2172|1993 τόσο στὶς διατάξεις τοῦ Συντάγματος ὅσο καὶ στὴν διάταξη τοῦ ἀρθροῦ 6 § 1 τῆς Συμβάσεως τῆς Ρώμης. Βλ. τὴν Εἰσήγησι Κ ο ν δ Ὑ λ η στὴν Δίκη 26 (1995), σ. 341-346, μὲ Παρατηρήσεις Κ. Μ π έ η. Καὶ τὶς εἰδικώτερες μελέτες μου: α) «Ἡ προστασία τῶν περιουσιακῶν δικαιωμάτων κατ' ἄρθρον 1 τοῦ Πρώτου Προσθέτου Πρωτοκόλλου τῆς Συμβάσεως τῆς Ρώμης, διὰ τὴν προστασίαν τῶν δικαιωμάτων τοῦ ἀνθρώπου καὶ τῶν θεμελιωδῶν ἐλευθεριῶν». Τὸ Σ, τόμ. ΙΓ' (1987), σ. 217 ἐπ. = Μελέται Θεωρίας Δικαίου καὶ Ἀστ. Δικον. Δικαίου, τόμ. ΙΙ (1997), σ. 137 ἐπ. β) «Δεδικασμένον καὶ ἐκτελεστότης ἀποφάσεως τοῦ Εὐρωπαϊκοῦ Δικαστηρίου τῶν δικαιωμάτων τοῦ ἀνθρώπου ἐπιδικάζουσης χρηματικὴν ἀπαίτησιν», τιμ. τόμ. Γ. Βλάχου (1995) σ. 493 ἐπ. = Μελέται ΙΙ (1997), σ. 355 ἐπ., ἰδίᾳ σ. 367 σημ. 27. Ἐπὶ ὁμοίας δὲ ὑποθέσεως ἡ Ὀλομέλεια τοῦ Ἀρείου Πάγου μὲ τὴν ὑπ' ἀριθμ. 40|1998 βασικὴ ἀπόφασί της ἐκήρυξε ἀντισυνταγματικὴ τὴν ὡς ἄνω διάταξη, στηριχθεῖσα στὰ ἄρθρα 2 § 1 καὶ 28 § 1 τοῦ Συντάγματος σὲ συνδυασμὸ μὲ ἄρθρο 1 τοῦ Πρώτου Πρωτοκόλλου τῆς Συμβάσεως τῆς Ρώμης.

12. Β. Κ ό κ ι ν ο ς, Ὁ ρόλος τῆς δικαιοσύνης στὴν ἀντιμετώπιση τῆς διαφθορᾶς, σπὸν συλλογικὸ τόμο: «Κράτος καὶ διαφθορὰ» (Σιδέρης 1998) σ. 226.

τοῦ ἰσχύοντος Συντάγματος ἀπὸ τὸν Ἀρχηγὸ τοῦ νέου τότε Πανελληνίου Σοσιαλιστικοῦ Κινήματος: «Ἡ διαφύλαξη, εἶπε, τῆς ἀνεξαρτησίας τῆς Δικαιοσύνης ἀπαιτεῖ τὴν διάρρηξη τῆς ὁποιασδήποτε σχέσεως ἀνάμεσα στὴν ἐκτελεστικὴ ἐξουσία καὶ τὴ δικαστικὴ. Ὅχι μόνον παρέμβασις δὲν ἐπιτρέπεται, ἀλλὰ καὶ στὴ διαμόρφωση τοῦ Δικαστικοῦ Σώματος δὲν θὰ πρέπει ἡ ἐκτελεστικὴ ἐξουσία νὰ παίξει ὁποιοδήποτε ρόλο. Θὰ πρέπει ταυτόχρονα νὰ καταργηθῇ ὁ πατερναλισμὸς ὁ ὁποῖος χαρακτηρίζει σήμερα τὸ Δικαστικὸ Σῶμα. Νὰ τιμηθοῦν ὅλοι ἀνεξαιρέτα οἱ Δικαστές, νέοι καὶ ἡλικιωμένοι»¹³. Ἡ ὀρθὴ ὅμως αὐτὴ παρατήρηση διαφέρει βασικὰ ἐκείνης τῆς δηλώσεως πού ἔγινε ἀργότερα ἀπὸ πρωθυπουργικῆς πλέον θέσεως, σχετικὰ μὲ ἐκκρεμοῦσα στὸ Ἀνώτατο Εἰδικὸ Δικαστήριον ὑπόθεση. Κατὰ τὴν δήλωση: «Ἐὰν ἡ Δικαστικὴ ἐξουσία δὲν ἀναγνωρίσῃ τὰ κυριαρχικὰ δικαιώματα τοῦ Λαοῦ, τὰ ὁποῖα ἐκφράζονται μέσα ἀπὸ τὸ Κοινοβούλιο, τότε, βέβαια, θὰ ὑπάρξῃ μιὰ κατάσταση ἔκρυθμη, τῆς ὁποίας δὲν μπορῶ νὰ προβλέψω ἀκριβῶς τὴν πορεία»¹⁴. Δὲν πρέπει ὅμως νὰ μᾶς διαφεύγῃ, ἀφ' ἐνὸς ὅτι ὁ Λαὸς εἶναι ἐκεῖνος πού ψήφισε τὸ Σύνταγμα μὲ τὸ ὁποῖο καθιερώθηκαν τὰ δεσμευτικὰ ὅρια τῶν σχέσεων νομοθετικῆς καὶ ἐκτελεστικῆς ἐξουσίας ἐναντι τῆς δικαστικῆς, καὶ ἀφ' ἑτέρου ὅτι κατὰ τὴν σχετικὴ ἐπίσης διάταξη τῆς § 3 τοῦ ἄρθρου 1 τοῦ Συντάγματος: «Ὅλες οἱ ἐξουσίες πηγάζουν ἀπὸ τὸ Λαὸ, ὑπάρχουν ὑπὲρ αὐτοῦ καὶ τοῦ Ἔθνους καὶ ἀσκοῦνται ὅπως ὀρίζει τὸ Σύνταγμα». Ἀπὸ τὸ περιεχόμενο δὲ αὐτῆς τῆς διατάξεως τὸ μόνον ἐρώτημα πού δύναται νὰ προκύψῃ δὲν εἶναι, ἐὰν «ἡ δικαστικὴ ἐξουσία ἀναγνωρίζῃ τὰ κυριαρχικὰ δικαιώματα τοῦ Λαοῦ» — ἐρώτημα πού θὰ ἦταν ἀδιανόητο — ἀλλὰ μόνον τοῦτο: ἐὰν δηλαδή «οἱ ἐξουσίες πού πηγάζουν ἀπὸ τὸ Λαὸ καὶ ὑπάρχουν ὑπὲρ αὐτοῦ» ἀσκοῦνται πράγματι ἀπὸ τὸ Κοινοβούλιο «ὅπως ὀρίζει τὸ Σύνταγμα», ἀφοῦ ἐνδεχομένη ὑπέρβαση τῶν ἐξουσιῶν προσκρούει στὴν συνταγματικὰ διασφαλισμένη ἀνεξαρτησία τῆς δικαιοσύνης. Ἐξ ἄλλου εἶναι ὀρθὴ ἡ διατυπωθεῖσα παρατήρηση κατὰ τὴν ὁποία: «Τὸ νὰ καλοῦνται τὰ δικαστήρια νὰ ἀναγνωρίσουν τὰ κυριαρχικὰ δικαιώματα τοῦ λαοῦ, τὰ ὁποῖα ἐκφράζονται μέσα ἀπὸ τὸ Κοινοβούλιο, ἀποτελεῖ στὴν οὐσία χαρακτηριστικὸ δεῖγμα ἐνὸς ἀνησυχητικοῦ κλονισμοῦ τοῦ πολιτικοῦ βάρους καὶ κύρους τοῦ Συντάγματος στὸ σημερινὸ Κράτος, πού ἔχει ἤδη, ἀπὸ πολλὰς μεριές, καταγραφῆ»¹⁵.

13. Δήλωση τοῦ Α. Π α π α ν δ ρ έ ο υ : Πρακτικὰ τῶν συνεδριάσεων τῆς Βουλῆς ἐπὶ τῶν συζητήσεων τοῦ Συντάγματος 1975 (Προεδρία Κ. Παπακωνσταντίνου, Βουλὴ τῶν Ἑλλήνων 1975), σ. 607.

14. Ἡ δήλωση καταχωρίζεται στὴν μελέτη τοῦ Καθηγητοῦ Ν. Ἀ ν δ ρ ο υ λ ά κ η , «Τὸ Κράτος τῶν Δικαστῶν - Ἐνα ἀνύπαρκτο σιγάχτρο» ΝοΒ 33 (1985), σ. 1505 ἐπ.

15. Ἀ ν δ ρ ο υ λ ά κ η ς, ὅ.π., σ. 1515.

γ. Τὸ θέμα τῆς σχέσεως ἐκτελεστικῆς καὶ δικαστικῆς ἐξουσίας θυμίζει τὴν βαρυσήμαντη ἐκείνη δήλωση τοῦ Ἐλευθερίου Βενιζέλου ποὺ ἔγινε σὲ ἱστορικὴ φάση τῆς πατρίδας μας. Στὸ φύλλο τῆς 1ης Φεβρουαρίου 1918 τῆς ἐφημερίδος «Ἐστία» καὶ μὲ τίτλο: «Ὁ Πρωθυπουργὸς γιὰ τὴν Δικαιοσύνη — Αὐστηρόταται συστάσεις», καταχωρίζονται καὶ τὰ ἀκόλουθα: «Ὁ κ. Πρωθυπουργὸς καλέσας σήμερον εἰς τὸ Πολιτικὸν του Γραφεῖον τοὺς κ.κ. Εἰσαγγελεῖς Ἀρείου Πάγου, Ἐφετῶν καὶ Πρωτοδικῶν, παρεκάλεσεν αὐτούς, ὅπως δι' ἐγκυκλίων των πρὸς τοὺς δικαστικούς λειτουργοὺς τῆς περιφερείας των ἐμπνεύσουν αὐτοῖς τὴν πεποίθησιν, ὅτι εἶναι ἀπολύτως ἐλεύθεροι ἐν τῇ ἐνασκήσει τῆς ἀποστολῆς των. Ὁ κ. Βενιζέλος ἐτόνισεν, ὅτι ἐννοεῖ νὰ ἀναστηλωθῇ ὀλοκληρωτικῶς τὸ κῦρος τῆς Δικαιοσύνης καὶ ὑπέδειξε τὰς ὑπὸ τοιαύτην ἐννοίαν συστάσεις καὶ δηλώσεις τῶν ἀνωτέρων δικαστικῶν λειτουργῶν πρὸς τοὺς ὑπὸ τὴν δικαιοδοσίαν των κατωτέρους. Καὶ εἰδικώτερον: ὅτι δὲν ἔχουν καμμίαν ὑποχρέωσιν νὰ ἀκούουν κανένα ἢ νὰ προσέχουν εἰς κανένα, ὁ ὁποῖος θὰ ἤρχετο ἐπὶ οἴωδῆποτε προσχῆματι νὰ ἐπέμβῃ εἰς τὴν συνείδησίν των· ὅτι ὀφείλουν τούναντίον νὰ ἀποκρούουν αὐστηρῶς κάθε ξένην παρέμβασιν· ὅτι προκειμένου νὰ δικάσουν ἢ ὀπωσδῆποτε νὰ ἐνεργήσουν ἐν τῇ σφαίρᾳ τῶν καθηκόντων των, δὲν πρέπει νὰ λαμβάνουν ὑπ' ὄψιν πρόσωπα ἢ πολιτικὰ φρονήματα, ἀλλὰ νὰ πράττουν αὐστηρῶς καὶ δικαίως μόνον τὸ καθῆκον των, βέβαιοι ὅτι θὰ εὔρουν τότε πάντοτε τὴν ὑποστήριξιν καὶ τῆς Κυβερνήσεως καὶ τοῦ Πρωθυπουργοῦ». Τὴν ἀνωτέρω δὲ δήλωση ἐσχολίασε ἡ «Ἐστία» ὡς ἐξῆς: «Προσφέρει τὴν μεγαλυτέραν ὑπηρεσίαν εἰς τὴν Δικαιοσύνην ὁ κ. Πρωθυπουργὸς μὲ τὰς χθεσινὰς του δηλώσεις καὶ τὰς χθεσινὰς του συστάσεις πρὸς τοὺς Εἰσαγγελεῖς. Ὑπάρχουν πράγματι δικαστικοί, οἱ ὁποῖοι δὲν κατώρθωσαν ἢ δὲν ἠθέλησαν ἀκόμη νὰ ἐμπνεύσουν εἰς τὸν λαὸν τὴν πεποίθησιν, ὅτι ἡ Δικαιοσύνη ἔχει σήμερον ὅλας τὰς ἐλευθερίας διὰ νὰ ἐπιτελῇ τὸ ἔργον της, σύμφωνα μόνον μὲ τοὺς νόμους καὶ τὰ πράγματα, μακρὰν οἰασδῆποτε προσοχῆς εἰς τὰ πρόσωπα. Καὶ δὲν τὸ κατώρθωσαν, ἢ δὲν τὸ ἠθέλησαν, διότι νομίζουν ὅτι εἶναι ὑποχρεωμένοι νὰ προσέχουν εἰς τὰς ἀμέσους ἢ ἐμμέσους ἐπεμβάσεις, τὰς ὁποίας ἐπιχειροῦν ἐξ ὀνόματος δῆθεν τοῦ κόμματος «ἀντιπρόσωποι τῶν Φιλελευθέρων», εἰς τοὺς ὁποίους κανεὶς δὲν ἔδωκεν αὐτὸ τὸ δικαίωμα. Εἶναι καὶ οἱ τελευταῖοι οὗτοι ἀνάξιοι μὲ τὰς τοιαύτας ἐνεργείας των νὰ ὀνομάζωνται Φιλελεύθεροι, ἀλλὰ εἶναι ἄξιοι στιγματισμοῦ οἱ δικασταὶ καὶ οἱ εἰσαγγελεῖς, οἱ ὁποῖοι παρὰ τὰς ἐγγυήσεις τοῦ Κράτους, ἐνδίδουν»¹⁶.

16. Ἐφ. «Ἐστία» 1ης καὶ 2ας Φεβρουαρίου 1918.

δ. Ἡ πρόσφατη ἐξ ἄλλου Γνωμοδότηση τῆς Ὀλομελείας τοῦ Ἀρείου Πάγου, πού ἀναφέρεται στήν σχέση τῶν δύο ἄλλων λειτουργιῶν πρὸς τὴν δικαστική, προκάλεσε καὶ πρὶν καὶ μετὰ τὴν ἐκδόσή της δηλώσεις μὲ τὴν τυποποιημένη ἔκφραση ὅτι: «Τὸ κοινοβούλιο ἐκφράζει κατὰ τὸν πιὸ ἄμεσο τρόπο, ἀπὸ ὁποιοῦδήποτε ἄλλο παράγοντα τῆς πολιτειακῆς μας ὀργάνωσης, τὴν λαϊκὴ κυριαρχία»¹⁷. Ἀλλὰ κατ' εὐστοχὴ παρατήρηση: «Ἡ θέσπιση ἢ καὶ ἡ διατήρηση (προϋπάρχοντος) Συντάγματος δὲν ἰσοδυναμεῖ μὲ πραγματικὴ ἐφαρμογὴ καὶ τήρησή του· δὲν σημαίνει δηλαδὴ, καθ' ἑαυτήν, ὀριοθέτηση ἔμπρακτῃ καὶ ἀποτελεσματικῇ τῆς κρατικῆς ἐξουσίας, οὔτε ἀποκλείει τὴν αὐταρχικὴ ἢ καταχρηστικὴ ἄσκησή της»¹⁸. Εἶναι ἐπομένως καὶ κατὰ τὴν γνώμη μου αὐτονόητο, ὅτι ἡ ἐνδεχομένη αὐταρχικὴ ἢ καταχρηστικὴ ἄσκηση τῆς κρατικῆς ἐξουσίας ἀποτελεῖ ἐκδήλωση παρεκτροπῆς ἐκ τοῦ ἀντιπροσωπευτικοῦ συστήματος, πού ἀποτελεῖ ἔκφραση τοῦ δημοκρατικοῦ πολιτεύματος ἀλλὰ καὶ ἐγγύηση τῆς λαϊκῆς κυριαρχίας· παρεκτροπῆς μάλιστα ἀπὸ ἐκεῖνα καὶ μόνον τὰ πρόσωπα, τὰ ὁποῖα ὑποχρεοῦνται ἀπὸ τοὺς ἴδιους τοὺς κανόνες τοῦ Συντάγματος νὰ συμμορφῶνται πρὸς αὐτοὺς κατὰ τὴν ἄσκηση τῆς ἀνατεθείσης σ' αὐτὰ ἐξουσίας¹⁹. Ἀνεξάρτητα δὲ ἀπὸ τὴν ὑποστηριζομένη ἐκ νέου στήν γαλλικὴ θεωρία ἐκδοχῆ, ὅτι ἡ ἀντιπροσωπευτικὴ ἀρχὴ ἀποτελεῖ πλάσμα δικαίου, ἀφοῦ δὲν τελεῖ σὲ σχέση εὐθέως ἀνάλογη μὲ τίς ἐξουσίες πού πηγάζουν ἀπὸ τὸν Λαὸ καὶ ὑπάρχουν ὑπὲρ αὐτοῦ²⁰ — ἐκδοχῆ τὴν ὁποία ἀπὸ ἄλλη θέση χαρακτηρίσα ὡς ἐσφαλμένη²¹ — πάντως, κατὰ τὸ ἰσχύον Σύνταγμα, ὑπερβαίνουν τὰ καθοριζόμενα ἀπὸ αὐτὸ ὅρια οἱ ἐνέργειες τῆς νομοθετικῆς καὶ ἐκτελεστικῆς ἐξουσίας πού ἀναφέρονται στήν πρόσφατη αὐτὴ Γνωμοδότηση τῆς Ὀλ. τοῦ Ἀρείου Πάγου καὶ οἱ ὁποῖες, τόσον ἀπὸ καθηγητὰς ὅσον καὶ ἀπὸ ἐγκρίτους ἀνωτάτους δικαστικούς λειτουργοὺς κατεκρίθησαν²². Διότι,

17. Δήλωση τοῦ Προέδρου τῆς Βουλῆς Ἀ. Κ α κ λ α μ ά ν η, στήν «Καθημερινή» τῆς 28.1.1998, σ. 5.

18. Ἀ. Μ ά ν ε σ η ς, Συνταγματικὸ Δίκαιο I (1980), σ. 165.

19. Ἀ. Μ ά ν ε σ η ς, Αἱ ἐγγυήσεις τῆς ἐκτέλεσης τοῦ Συντάγματος, II (1960), σ. 172.

20. J. Rivero, Fictions et présomptions en droit public français στὸν τόμο: «Les présomptions et les fictions en droit - Etudes publiées par Ch. Perelman et R. Foriers - Travaux du Centre National de recherches de logique (Bruxelles - Bruylant, 1974), σ. 104.

21. Βλ. Γ. Μ η τ σ ο π ο ύ λ ο υ, Τὸ πρόβλημα τῶν δικαϊκῶν πλασμάτων (Ἀθήνα, Α. Σάκουλας, 1998), σ. 95.

22. Ἐνδεικτικὰ: Δήλωση τοῦ Ἀντιπροέδρου τοῦ Ἀρ. Πάγου Γ. Β ε λ λ ῆ, ὅπου ὀρθὰ ἐπισημαίνεται, ὅτι «ἡ ἰδιοτυπία τῆς θέσεως τοῦ ὑπουργοῦ Δικαιοσύνης προέρχεται ἀπὸ τὸ γεγονὸς, ὅτι οἱ ἀρμοδιότητες τοῦ ὑπουργοῦ, σὲ σχέση πρὸς τὴ Δικαιοσύνη καὶ τοὺς λειτουργοὺς της, εἶναι αὐστηρὰ ὀριοθετημένες ἀπὸ τὸ ἴδιο τὸ Σύνταγμα», Ἐφ. «Καθημερινή» 30.11.1997, σ. 31. Καὶ

πραγματι, ή υπό τῶν ἀντιπροσώπων τοῦ Ἔθνους, ἐντὸς μάλιστα τοῦ Κοινοβουλίου, ἐπίκριση δικαστικῆς ἀποφάσεως, συνιστᾷ ἐκδηλῆ ὑπέρβαση τῶν συνταγματικῶν ὀρίων τῆς δημοκρατικῆς ἀρχῆς ὡς ἀρχῆς τῆς λαϊκῆς κυριαρχίας, ἀφοῦ ἐκλαμβάνεται ἢ δύναται νὰ ἐκληφθῆ ἢ ἐπίκριση ὡς ἀπόπειρα ἐπηρεασμοῦ τῆς δικαιοσύνης. Ἡ ἐπίκληση δὲ τῆς λαϊκῆς κυριαρχίας, ὡς ἐρείσματος περὶ τοῦ ἐπιτρεπτοῦ τῆς κριτικῆς, ἀποτελεῖ ἐρμηνευτικὸ σόφισμα κατ' ἐξοχὴν πλασματικῆς μορφῆς· ἐνῶ ἐξ ἄλλου ἢ ἐκδηλωθεῖσα ἐπίκριση ὡς πρὸς τὴν ἀναγγεληθεῖσα τότε σύγκληση τῆς Ὀλομελείας τοῦ Ἀρείου Πάγου γιὰ τὰ θέματα ποὺ ἀπετέλεσαν τὸ περιεχόμενο τῆς μετέπειτα Γνωμοδοτήσεως, ἦταν ἐκδήλωση εὐθείας ἐπεμβάσεως στὴν Διοίκηση τῆς Δικαιοσύνης.

II

1. Ἐξέρχεται τῆς ὁμιλίας καὶ ἡ στοιχειώδης ἀκόμη ἐπισήμανση τῆς ἀξιολόγησης νομολογίας τόσο τοῦ Ἀρείου Πάγου, ὅσον καὶ τοῦ Συμβουλίου τῆς Ἐπικρατείας, μὲ κορωνίδα τὴν ἐφαρμογὴ τῆς βασικῆς διατάξεως τοῦ Συντάγματος ὡς πρὸς τὸν ἔλεγχο τῆς συνταγματικότητος τῶν νόμων, ποὺ ἐκδηλώνεται συνεχῶς μὲ δυναμικώτερη ἐρμηνευτικὴ σκέψη²³.

2. Ὡς πρὸς τὸν τρόπο ὅμως τῆς ἀπονομῆς τῆς Δικαιοσύνης θὰ μοῦ ἐπιτραπῆ νὰ ἐπισημάνω μερικὲς ὀψεις διαδικαστικῆς μὲν μορφῆς, ἀλλ' εὐρυτέρας σημασίας, ποὺ ἀναφέρονται τόσο στὴν ἄσκηση τοῦ διευθυντικοῦ δικαιώματος τῶν Προέδρων κατὰ τὴν ἐπ' ἀκροατηρίου συζήτηση, ὅσο καὶ στὴν ἐμμονὴ αὐτῶν πρὸς ἐπικράτηση τῆς ἀπόψεώς των κατὰ τὰς διασκέψεις μέχρι σημείου, ὥστε ἄλλοτε μὲν νὰ ἀνασυστηθεῖται ἢ ὑπόθεση λόγῳ συνταξιοδοτήσεως ἢ ἄλλου κωλύματος μέλους τῆς συνθέσεως, καὶ ἄλλοτε νὰ ἐπέρχεται χρονικὴ ἐπιμήκυνση τῶν διασκέψεων μὲ ἀδικαιολόγητη καθυστέρηση τῆς ἐκδόσεως τῆς ἀποφάσεως. Τοῦ λόγου δὲ τὸ ἀληθές

ἄρθρα Π. Παπανικολόπου ἐπ. Ἀρεοπαγίτου, «Δικαιοσύνη κριτικὴ τῶν ἀποφάσεων καὶ Βουλῆ» στὸ Περιοδικὸ «Πολιτικὰ Θέματα» 20.2.1998, σ. 21. Γ. Κομάντου, «Ποιὸς φοβᾶται τοὺς Δικαστές», Ἐφ. «Καθημερινή» 1.3.1998, σ. 7. Γ. Βελλῆ, «Νεαρὸς θεμιστοπόλος διαπορῶν». Ἐφ. «Καθημερινή» 17.2.1998, σ. 16 = Δίκη 29 (1998), σ. 521. Κ. Μπέη, «Δικαιοδοτικὸ ἔργο καὶ κοινοβουλευτικὸς ἔλεγχος» Δίκη, ἀνωτ. σ. 523. Καὶ τίς ὀρθὲς ἐπὶ τῶν βασικῶν θεμάτων ἐπισημάνσεις τοῦ Προέδρου τοῦ Ἀρείου Πάγου Σ. Ματθία, εἰς τὸ ἄρθρον του «Περὶ ἀκηδεμόνευτης Δικαιοσύνης», Ἐφ. «Καθημερινή» 10.5.1998 = ἘλλΔικ. 38 (1998), σ. 741 ἐπ.

23. Πρόσφατες μελέτες: Β. Σκουρῆ - Ε. Βενιζέλου, Ὁ δικαστικὸς ἔλεγχος τῆς συνταγματικότητος τῶν νόμων (1985), ὅπου καὶ σχετικὴ βιβλιογραφία (Ἔκδ. Α. Σάκκουλα 1985). Π. Δαγτόγλου, Ὁ ἔλεγχος τῆς συνταγματικότητος τῶν νόμων (Ἔκδ. Α. Σάκκουλα 1989).

πιστοποιεί ή συνοπτική έκθεση τῶν ἐξῆς δύο, μεταξύ πολλῶν ἄλλων, χαρακτηριστικῶν περιπτώσεων.

α. Συνεδρία τῆς Ὀλομελείας τοῦ Ἀρείου Πάγου πρὸς λύση τοῦ ζητήματος, ἐὰν ἦταν ἀντισυνταγματική ή διάταξη — ὅπως ὁμόφωνα εἶχε ἀποφανθῆ τὸ Α' Τμῆμα — με τὴν ὁποία κατηργήθησαν διαιτητικὲς ἀποφάσεις καὶ ἀπεσβέσθησαν ἀπαιτήσεις κατὰ τοῦ Δημοσίου ἀπὸ συμβάσεις πού κατηρτίσθησαν κατὰ τὴν διάρκεια τῆς δικτατορίας. Ἡ γνώμη ὅμως τοῦ Προέδρου ἦταν ἀντίθετη πρὸς τὴν ἀπόφαση τοῦ Α' Τμήματος. Καί, ὑποθέτω, ὅτι αὐτὸς ἦταν καὶ ὁ λόγος γιὰ τὸν ὁποῖο — ἔπειτα ἀπὸ μεγάλη χρονικὴ διάρκεια καὶ ἐπανασυζήτηση τῆς ὑποθέσεως — ἐπετεύχθη, με μικρὴ πλειοψηφία, ή ἐκδοση ἀποφάσεως με τὴν ὁποία ἐκρίθη ὡς συνταγματική ή νομοθετικὴ αὐτὴ ρύθμιση, τὴν ὁποία εἶχε χαρακτηρίσει τὸ Α' Τμῆμα, ὡς καθαρὰ ἐπέμβαση καὶ ὡς σφετερισμὸ τῆς ἀρμοδιότητος τοῦ Δικαστηρίου. Ἀλλὰ κατὰ τῆς ἀποφάσεως τῆς Ὀλομελείας ἠσκήθη προσφυγὴ στὸ Δικαστήριον τῶν Ἀνθρωπίνων Δικαιωμάτων πού ἐδρεύει στὸ Στρασβούργο. Καὶ τὸ Ἀνώτατο αὐτὸ Δικαστήριον ἔκρινε, ὅτι δὲν ἦταν ἐπιτρεπτή, οὔτε ή μονομερὴς ἐκ μέρους τῆς κρατικῆς ἐξουσίας λύση ή τροποποίηση τῆς συμβάσεως χωρὶς καταβολὴ πλήρους ἀποζημιώσεως, οὔτε ἐπίσης ή διὰ νεωτέρου νόμου κατάλυση τῶν ἐνοχικῶν δικαιωμάτων. Καὶ με ἐμπεριστατωμένη ἀνάλυση τῶν σχετικῶν διατάξεων τῆς Συμβάσεως τῆς Ρώμης, ἐπεδίκασε, γιὰ πρώτη φορά, ὀλόκληρο τὸ ποσὸ πού εἶχε ἐπιδικάσει τὸ διαιτητικὸ Δικαστήριον καὶ μάλιστα με τόκο πρὸς 6% ἀπὸ τῆς ἐκδόσεως τῆς διαιτητικῆς ἀποφάσεως. Πρὸς τὴν ἀπόφαση δὲ αὐτὴ συνεισφέρθη τελικὰ τὸ ἐλληνικὸν Δημόσιον με τὴν καταβολὴν δισεκατομμυρίων δραχμῶν, πού θὰ ἀπεφεύγετο, ἐὰν συνεισφερόυτο πρὸς τὴν διαιτητικὴ ἀπόφαση καὶ δὲν ἐπεδίωκε τὴν παράνομη νομοθετικὴ λύση, τὴν ὁποία θὰ ἔπρεπε νὰ κηρύξη ὡς ἀντισυνταγματικὴ ή Ὀλομέλεια τοῦ Ἀρείου Πάγου γιὰ νὰ προστατεύση τόσον τὸ Κράτος ἀπὸ τὶς ἐπιζήμιες γι' αὐτὸ συνέπειες, ὅσον καὶ αὐτὸ τὸ κῦρος τοῦ Ἀνωτάτου αὐτοῦ Δικαστηρίου²⁴. Καί

β. Συνεδρία τοῦ Ἀνωτάτου Εἰδικοῦ Δικαστηρίου γιὰ νὰ ἀποφανθῆ ἐπὶ διαφωνίας πού εἶχε ἀνακύψει μεταξύ ἀποφάσεως τοῦ Συμβουλίου τῆς Ἐπικρατείας — με τὴν ὁποία ἀνετράπη παγία αὐτοῦ νομολογία — καὶ τῆς ἀντιθέτου ἀποφάσεως τοῦ Ἀρείου Πάγου ὡς πρὸς τὸ ζήτημα: ἐὰν ἦτο ἀντισυνταγματικὴ ή μὴ ή ρήτρα — πού περιείχετο στὶς διὰ νόμου κυρούμενες συμβάσεις μεταξύ τοῦ Δημοσίου καὶ ἰδιώτου ἐπὶ τῇ βάσει τῆς νομοθεσίας περὶ ἐπενδύσεων καὶ προστασίας κεφαλαίων

24. Βλ. Γ. Μ η τ σ ο π ο ὄ λ ο υ, Δεδικασμένον καὶ ἐκτελεστότης ἀποφάσεως τοῦ Εὐρωπαϊκοῦ Δικαστηρίου τῶν Δικαιωμάτων τοῦ Ἀνθρώπου ἐπιδικάζουσας χρηματικὴν ἀπαίτησιν, στὸν τιμ. τόμο Γ. Βλάχου (1995), σ. 493 ἐπ.

ἐκ τοῦ ἐξωτερικοῦ — καὶ μὲ τὴν ὁποία ὠρίζετο, ὅτι ὑπῆγοντο στὴν διὰ διαιτησίας λύση καὶ οἱ φορολογικῆς φύσεως διαφορές. Κατὰ τὴν συζήτηση ὅμως τῆς ὑποθέσεως ἐπρόκειτο νὰ κριθῆ καὶ τὸ παραδεικτὸ τῆς ἀσκηθείσης παρεμβάσεως ἐκ μέρους πολιτικοῦ προσώπου, τὸ ὁποῖο ἐπεδίωκε δι' αὐτοῦ τοῦ τρόπου νὰ ἀκουσθῆ καὶ νὰ ὑποστηρίξη, διὰ λόγους καθαρᾶς πολιτικῆς προβολῆς, τὴν ἀντισυνταγματικότητα τῆς ρήτηρας. Καὶ ἐνῶ ἤτο προφανὲς τὸ καθήκον τοῦ Δικαστηρίου νὰ ἀποσυρθῆ σὲ διάσκεψη καὶ νὰ ἀποφανθῆ πρὸ τῆς ἐπὶ τῆς οὐσίας συζητήσεως περὶ τοῦ παραδεικτοῦ τῆς παρεμβάσεως, ἐν τούτοις ἐπέτρεψε νὰ ἀναπτύξη ὁ παρεμβὰς τὴν παρέμβασή του καὶ ἐπεφυλάχθη νὰ κρίνη περὶ αὐτῆς μὲ τὴν τελικὴ αὐτοῦ ἀπόφαση, μὲ τὴν ὁποία, ἀφοῦ ἀπεφάνθη περὶ τοῦ ἀπαραδέκτου τῆς παρεμβάσεως, ἔκρινε, κατὰ πλειοψηφία, ὡς συνταγματικὴ τὴν ρήτηρα²⁵. Κατ' αὐτὸν ὅμως τὸν δικονομικὰ ἐσφαλμένο τρόπο, ἐπετεύχθη παρέκλυση τῆς δίκης καὶ ἐταλαιπωρήθη τὸ Δικαστήριον μὲ τὴν ἔκδοσιν μάλιστα διαδοχικῶν ἀποφάσεων ἐπὶ τῶν ὑποβαλλομένων ἐκ μέρους τοῦ παρεμβάντος διαδοχικῶν ἐνστάσεων περὶ κακῆς συνθέσεως τοῦ Δικαστηρίου. Ὡς πρὸς τὴν ἐκδοθεῖσα δὲ ἀπόφαση παρατηρῶ, ὅτι κατὰ τὴν σύνταξιν τῶν ἀποφάσεων θὰ πρέπη νὰ ἀποφεύγωνται ἐκφράσεις ὅπως ἐκείνη πού περιέχεται στὴν αἰτιολογία τῆς μειοψηφίας τῆς ἐν λόγῳ ἀποφάσεως κατὰ τὴν ὁποία: «Ἡ ἀνάθεση τοῦ ἐλέγχου τῆς νομιμότητος τῆς διοικητικῆς δράσης σὲ ἰδιωτικὰ δικαστήρια, κατὰ τρόπο ὥστε ἡ κρίση τους νὰ εἶναι δεσμευτικὴ γιὰ τὰ ἀρμόδια κρατικὰ δικαστήρια, ἰσοδυναμεῖ μὲ καθιέρωση καθεστῶτος διομολογήσεων στὴν ἀπονομὴ τῆς δικαιοσύνης ἐπὶ διαφορῶν προερχομένων ἀπὸ τὴν ἄσκηση τῆς δημοσίας ἐξουσίας καὶ ἀναιρεῖ τὴν ἀρχὴ τῆς λαϊκῆς κυριαρχίας». Διότι ἀνεξαρτήτως τῶν χρησιμοποιουμένων φράσεων πού ἀποτελοῦν ἀνεπίτρεπτη ἀντιδεδοντολογικὴ αἰχμὴ κατὰ τῆς θέσεως τῆς πλειοψηφίας, πάντως, οὔτε τὰ διαιτητικὰ δικαστήρια εἶναι ἰδιωτικὰ δικαστήρια, οὔτε ἐπίσης ἡ κρίση αὐτῶν καὶ σὲ φορολογικὰς ἐπίσης διαφορὰς πού μὲ νόμο ὑπήχθησαν σ' αὐτὰ ἰσοδυναμεῖ μὲ καθιέρωση καθεστῶτος διομολογήσεων, ἀλλ' οὔτε καὶ ἡ διὰ τῶν διαιτητικῶν δικαστηρίων ἀπονεμομένη σὲ τέτοιες διαφορὰς δικαιοσύνη ἀναιρεῖ τὴν ἄνευ ἀποχρῶντος λόγου ἐπισημασμένη ἀρχὴ τῆς λαϊκῆς κυριαρχίας²⁶.

γ. Αἱ ἀνωτέρω ἐκτεθεῖσαι σκέψεις μου ἀφοροῦν ὀριακὰ καὶ μόνον θέματα, καὶ ἀπορρέουν ἀπὸ αὐστηρῶς ἐπιστημονικὰ κριτήρια μὲ τελικὸ πόρισμα: ὅτι τὰ δικαστήρια πρέπει νὰ εἶναι ἐντόνως προσεκτικὰ κατὰ τὴν ἐφαρμογὴ τῶν κανόνων δικαίου,

25. Μὲ τὴν ὑπ' ἀριθμ. 24/1993 ἀπόφασή του.

26. Πρβλ. Γ. Μ η τ σ ο π ο ὕ λ ο υ, Μελέται Γενικῆς Θεωρίας Δικαίου καὶ Ἀστικοῦ Δικονομικοῦ Δικαίου II (1997), σ. 462.

καὶ κατὰ τὴν ἔκφραση τοῦ ἄλλοτε Γενικοῦ Εἰσαγγελέως τοῦ Βελγικοῦ Ἀκυρωτικοῦ F a i d e r: «δὲν πρέπει νὰ καταχρῶνται τῆς ἀνατεθείσης εἰς αὐτὰ ἐρμηνευτικῆς ἐξουσίας»²⁷. Θὰ ἦταν ὅμως πλάνη, ἐὰν ἡ θέσις μου αὐτὴ ἐξελαμβάνετο ὡς ἔμμεση ἀποδοχὴ τῆς ἐκδοχῆς περὶ τοῦ λεγομένου «Κράτους τῶν Δικαστῶν», πού δὲν ἀποτελεῖ παρὰ καθαρὸ μῦθο. Διότι ἡ ἀνεξαρτησία τῆς Δικαιοσύνης ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὴν δύναμη τῆς παραδόσεως καὶ τὴν προσωπικότητα τῶν δικαστῶν καὶ ἐκδηλώνεται ἐντὸς τοῦ αὐστηροῦ πλαισίου τῆς ἐρμηνείας καὶ ἐφαρμογῆς τοῦ ἰσχύοντος δικαίου. Ἐτηρήθη δὲ καὶ τηρεῖται πράγματι παρὰ τὶς περιοδικὲς ἀλλὰ καὶ παροδικὲς διαταράξεις.

III

Εἶχα τὴν καλὴ τύχη νὰ γνωρίσω φωτεινὲς μορφὲς λειτουργῶν τῆς Θέμιδος μετὰ τῶν ὁποίων καὶ τὴν τοῦ Ἰωάννου Σακκέτα, Προέδρου τοῦ Ἀρείου Πάγου, ἐπίσης δὲ Προέδρου τῆς Συντακτικῆς ἀλλὰ καὶ τῆς Ἀναθεωρητικῆς Ἐπιτροπῆς τοῦ Κώδικος Πολιτικῆς Δικονομίας. Καὶ δὲν θὰ ξεχάσω μία συζήτηση πού εἶχα μαζί του σχετικὴ μὲ ζητήματα ἀπονομῆς τῆς Δικαιοσύνης. «Ἡ ἀπονομὴ τῆς Δικαιοσύνης, μοῦ εἶπε, εἶναι μιὰ μυστικὴ ἱερουργία» καὶ προσέθεσε: «πόσες καὶ πόσες φορὲς δὲν μὲ βρῆκε σκυμμένο στὴν δικογραφία ἢ χαραυγῇ».

Αὐτὰ ἀκριβῶς τὰ λόγια ἀποδίδουν τὴν οὐσία τῆς Δικαιοσύνης. Τῆς Δικαιοσύνης ἐκείνης τὴν ὁποία ἡ παλιὰ γενιά, στὴν ὁποία ἀνήκω, σεβάστηκε, ἐτίμησε, ἀλλὰ καὶ ἰδιαίτερα ἀγάπησε. Εἶμαι δὲ βέβαιος, ὅτι καὶ ἡ νέα θὰ ἀκολουθήσῃ τὴν ἴδια ὠραία παράδοση. Γιὰ τὴν ἀνεξαρτησία δὲ καὶ τὴν ἀπονομὴ τῆς ἄς ἀκουσθῇ καὶ πάλι ἡ περικοπὴ ἐκείνη μὲ τὴν ὁποία ἔκλεισε τὸν ὠραῖο του Λόγο, ὡς Πρόεδρος τότε τῆς Ἀκαδημίας, ὁ Γεώργιος Μπαλῆς. «Τὰ δικαστήρια, εἶπε, ἀπομένουν—ἀτυχῶς—μέχρι καλυτέρας ἐξελίξεως, ἡ μόνη ἐλπίς διὰ τὴν μεγάλην ὑγιᾶ μερίδα τῆς κοινω-νίας, ἀλλὰ καὶ ἡ μόνη δύναμις ἣτις θὰ ἦτο ἱκανὴ νὰ περιστείλῃ τὴν νομοθετικὴν ἀτασθαλίαν. Οἱ δικασταὶ θὰ ἔπρεπε νὰ ἀποδυθῶσιν εἰς τὸν ἀγῶνα τοῦτον, διότι ἐπὶ τέλους οὔτοι κατὰ πάντα γραπτὸν καὶ ἄγραφον νόμον εἰς οὐδένα εἶναι ὑπόλογοι τῶν ἀποφάσεών των εἰ μὴ μόνον εἰς τὴν φωνὴν τῆς συνειδήσεώς των»²⁸. Ἡ ἐλπίδα ἀκριβῶς αὐτὴ πού διατυπώθηκε τότε μὲ τὴν δυναμικὴ τοῦ Διδασκάλου ἔκφραση, πραγμα-

27. Μνημονεύεται ἡ γνώμη του ἀπὸ τὸν Marc Somerhausen εἰς τὴν μελέτην του, *La motivation e la mission normative du juge, στὸν τόμο, La motivation des decisions de justice-Etudes publiées par Ch. Perelman et P. Foirers (Bruxelles - Bruylant, 1978), s. 35.*

28. Γ. Μπαλῆς (ἀνωτ. ὑποσ. 9), σ. 37.

τοποιοῖται πλέον — στὴν διευρυμένη μάλιστα ἐξουσία τῶν δικαστῶν²⁹ — μὲ σταθερώτερα νομολογιακὰ βήματα, καὶ θὰ ἐναρμονίζεται σταδιακὰ, σὲ βασικὰ δικαιοκὰ ζητήματα, πρὸς τὴν ζωογόνου ἐρμηνευτικὴ κατεύθυνση, τόσον τοῦ Δικαστηρίου τῶν Εὐρωπαϊκῶν Κοινοτήτων, ὅσον καὶ τοῦ Δικαστηρίου τῶν Δικαιωμάτων τοῦ Ἄνθρωπου, ἐντὸς τῆς διαμορφουμένης ἐνιαίας Εὐρώπης, ὑπὸ τὴν αὐτονόητη ὅμως προϋπόθεση, ὅτι ἡ νέα αὐτὴ Εὐρώπη θὰ κατορθώσῃ νὰ διαφυλάξῃ ἀμόλυντο τὸ ὠραῖο αὐτὸ ὄνομα ποὺ τῆς χάρισε ἡ ἐλληνικὴ μυθολογία καὶ τὸ ἀνέσπερο ἐλληνικὸ πνεῦμα.

29. Πρβλ. Π. Παράρτ. Ἡ διεύρυνση τῆς ἐξουσίας τῶν δικαστῶν, Ἐφ. «Βῆμα», 15-16/8. 1998 Α 12.